

Застосування аксіологічного підходу у професійній підготовці сучасного фахівця

Наталія Мукан¹, Наталія Чубінська², Соломія Наконечна³

Опубліковано	Секція	УДК
23.06.2023	Освіта/Педагогіка	378.14

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8068326>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей професійної підготовки сучасного фахівця в умовах університетської освіти. Виконано аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Мета статті полягає в узагальненні результатів досліджень, присвячених студіюванню застосування аксіологічного підходу у професійній підготовці сучасного фахівця в умовах університетської освіти. Представлено трактування основних понять дослідження. Охарактеризовано компетентність як комбінацію та інтеграцію знань, умінь і навичок професійних цінностей і ставлення фахівця, що необхідні для повноцінної реалізації у професійному середовищі та забезпечення високої якості професійних послуг. Виокремлено та охарактеризовано основні функції педагогічної аксіології: змістотвірну оцінювальну, орієнтувальну, нормативну, регулювальну, контролювальну, а також цінності-цілі, цінності-знання, цінності-взаємини, цінності-уміння, цінності-засоби, цінності-якості. Визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: аксіологія, педагогічна аксіологія, функції аксіології, аксіологічний підхід, цінності, ціннісні орієнтації, сучасний фахівець, професійна підготовка, університетська освіта, заклад вищої освіти.

The application of axiological approach in the professional training of a modern specialist

Annotation. The article is devoted to the study of the peculiarities of a modern specialist's professional training in the conditions of university education. An analysis of the scientific and pedagogical literature on the research problem was performed, highlighting the theoretical foundations of professional training based on the use of various methodological approaches, value orientations, universal and professional values, the use of various approaches to the classification of values, etc. The purpose of the article is to summarize the results of research devoted to the study of axiological approach application in the professional training of a modern specialist in the conditions of university education. The conclusion was

¹ Наталія Мукан, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-4396-3408>

² Наталія Чубінська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-4803-2453>

³ Соломія Наконечна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0009-0005-5988-1089>

made that the axiological approach in the training of a modern specialist, the formation of universal and professional values as one of the key components in the structure of professional competence form the interest to researchers, which is reflected in a significant number of scientific publications. The interpretation of the main concepts of the study is presented. Competence is characterized as a combination and integration of knowledge, skills and professional values and attitude, which are necessary for full implementation in a professional environment and ensuring high quality of professional services. It was concluded that the process of professional training of a future specialist should involve the mastering of the knowledge system, the formation and development of skills and the skills of their application in a professional environment in which he plays a leading role and reflects his own worldview principles, universal and professional values, and attitudes. The main functions of pedagogical axiology (meaningful, evaluative, orienting, normative, regulatory, control), as well as values-goals, values-knowledge, values-relationships, values-skills, values-means, values-quality are singled out and characterized. Prospects for further scientific research are determined.

Keywords: axiology, pedagogical axiology, functions of axiology, axiological approach, values, value orientations, modern specialist, professional training, university education, higher educational institution.

Вступ

На початку XXI століття особлива увага теоретиків у галузі освіта та практиків прикута до проблеми забезпечення якості освіти. Визнається, що серед важливих чинників у системі забезпечення високої якості освіти є професіоналізм педагогів, ефективна початкова підготовка та неперервний професійний розвиток. Актуалізується питання змістового наповнення освітньо-професійних програм, застосування комплексу інноваційних методів навчання, що сприяє формуванню готовності майбутнього фахівця до функціонування у професійному середовищі. Особлива увага приділяється проблемі забезпечення відповідності змісту навчання потребам ринку праці, що забезпечує освоєння відповідних знань, формування умінь і навичок, загальнолюдських і професійних цінностей і ставлення майбутнім спеціалістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук та укладання джерельної бази дослідження, опрацювання та аналіз науково-педагогічних джерел свідчать, що проблема використання аксіологічного підходу у професійній підготовці фахівців, а також формування їхніх загальнолюдських та професійних цінностей є актуальною проблемою. Варто зазначити, що науково-педагогічна література презентує значний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджують особливості підготовки фахівців на різних рівнях системи освіти. Досліджуються різноманітні аспекти професійної підготовки, що висвітлені у монографічних, дисертаційних дослідженнях, а також у публікаціях у періодичних виданнях педагогічного спрямування. Зокрема, висвітлюються: теоретичні основи професійної підготовки на основі використання різноманітних методологічних підходів [18]; ціннісні орієнтації, загальнолюдські та професійні цінності [17]; застосування різноманітних підходів до класифікації цінностей [16], [19] тощо.

Формулювання мети статті. Метою нашої статті є узагальнення результатів досліджень, присвячених студіюванню застосування аксіологічного підходу у професійній підготовці сучасного фахівця в умовах університетської освіти.

Результати

У контексті нашого дослідження використовуватимемо поняття компетентність, що потребує тлумачення та конкретизації. У Законі України «Про освіту» зазначено, що «компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [2]. Дослідники проблематики підготовки майбутніх фахівців за різними спеціальностями актуалізують проблему формування їхньої компетентності, а в структурі компетентності виокремлюють не тільки знання, вміння і навички, але й загальнолюдські та професійні цінності і ставлення, що розглядаються як один із її конститутивних атрибутів.

Дослідники наголошують, що «компетентність є не тільки сумою знань, вмінь і навичок, вона властива конкретній особистості і залежить від зусиль людини. Можна зробити висновок, що в найбільш загальному вигляді компетентність інтегрує в собі когнітивний (знання), операційний (способи діяльності і готовність до здійснення діяльності) та аксіологічний (наявність певних цінностей) аспекти. Саме ці аспекти дозволяють сформувати соціальні партнерства на засадах добровільності, рівноправності, взаємовигідності та прозорості» [8, 249]. Л. Клеценко обґрунтовує структуру компетентності сучасного педагога, яка охоплює «когнітивний (професійні знання); операційно-процесуальний (спеціальні вміння та навички); аксіологічний (інтеріоризована система професійних цінностей професійної діяльності, професійно значимі особистісні якості)» компоненти [7, 439].

Актуалізуючи проблему професійних цінностей і ставлення, як компоненту професійної компетентності випускника університету, варто звернутися до тлумачення основних понять нашого дослідження, зокрема, таких, як аксіологія, педагогічна аксіологія, аксіологічний підхід, цінності тощо. Так, академік С. Гончаренко подає таке визначення: «аксіологія – вчення про цінності, теорія цінностей. Аксіологія загальна вивчає цінності, їхні ієрархії та системи; Аксіологія спеціальна – як сфера інтересу різних наук – розглядає властиві цим наукам цінності: моральні, естетичні, економічні, пізнавальні» [3, 21]. Далі автор подає дефініцію поняття «педагогічна аксіологія» та тлумачить її як «розділ загальної педагогіки, в якому досліджуються цінності, які треба формувати у вихованців» [3, 21]. С. Мукомел висновує, що «педагогічна аксіологія, вивчаючи особливості ціннісних орієнтацій, підкреслює, що їх феномен полягає у тому, що саме цінності надають стійкості особистості педагога і вихованця, визначають принципи їх поведінки, спрямовують інтереси і потреби особистості, регулюють мотиваційну сферу в системі освіти. Предметом педагогічної аксіології є розвиток культури стосунків особистості» [11, 109].

Погоджуємося, що аксіологія, як наука «про цінності, зокрема про цінності освіти, в яких представлено систему значень, принципів, норм, канонів, ідеалів, які регулюють взаємодію в освітній сфері й формують компонент відносин у структурі особистості» [13, 460], окреслює систему розуміння людини крізь призму педагогічного знання, утвердження цінності людини у соціумі та її життєдіяльності.

Результати аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження дають підстави увиразнити основні проблеми, розв'язанню яких присвячуються наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо професійної підготовки сучасних фахівців, зокрема й ті, що висвітлюють підготовку майбутніх педагогів на засадах аксіологічного підходу. Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження О. Цюняк, в якому йдеться про те, що «викладання у ЗВО – складний, комплексний і цікавий процес, який передбачає такі складові: педагогічну компетентність, знання

особливостей процесу навчання здобувачів вищої освіти, колегіальність, розуміння контексту розвитку вищої освіти, рефлексивний та експериментальний підходи до викладання, розвиток професійних особистих цінностей, удосконалення теоретичної бази, усвідомлення науковості викладання та навчання» [14, 80].

На необхідності формування здатності «до позитивного виявлення цінностей, мотивів, потреб, інтересів, прагнень щодо застосування ІКТ у науково-педагогічній діяльності» наголошує В. Кива [6, 52]. Власне, виокремлюючи ціннісно-мотиваційний компонент у структурі інформаційно-комунікаційної компетентності, автор характеризує його через посередництво цінностей («особистісно позитивне ставлення викладачів до ІКТ, сформованість аксіологічної сфери їхнього свідомості та самосвідомості на основі обізнаності з концептуальними положеннями теорії ІКТ, їх природи серед категоріальних понять світобудови, трансформації їхніх сутнісних характеристик в умовах становлення інформаційного суспільства: ціннісні орієнтації і творче спрямування щодо буття в інформаційному суспільстві; усвідомлення викладачами ціннісних аспектів інформаційно-комунікаційної діяльності та особливостей практичного застосування її результатів у своїй науково-педагогічній діяльності») та мотивації («мотиваційне ставлення викладачів до науково-педагогічної діяльності, яке включає настанову на розвиток інтересу до застосування ІКТ, прагнення до збагачення власного ІК потенціалу») [6, 52].

Окрім професійних цінностей і ставлення сучасного фахівця, дослідники аналізують й загальнолюдські цінності, сформованість яких має важливе значення у професійній діяльності. Підтвердження цієї тези знаходимо у праці Є. Мамчур: «Загальнолюдські цінності, заломлюючись крізь призму індивідуальної життєдіяльності, крізь внутрішній світ індивіда (його інтереси, прагнення, схильності), входять до психологічної структури особистості у формі особистісних цінностей, будучи одним із джерел мотивації її поведінки. Загальнолюдські цінності, відбиваючись у людській свідомості, мають суб'єктивний, особистісно зумовлений характер. Кожному індивідові притаманна його специфічна ієрархія особистісних цінностей, які сполучають духовну культуру суспільства й духовний світ особистості, суспільне та індивідуальне буття, що мають неабиякий вплив на формування професійних цінностей майбутньої професійної діяльності» [9, 2].

Цінними для нашого дослідження є напрацювання Т. Калюжної, яка розглядає аксіологічний підхід та його значення у професійній підготовці майбутніх фахівців освітньої галузі. Зокрема, авторка зазначає, що «у сучасних умовах аксіологічний підхід є одним з основних методологічних принципів професійної підготовки майбутніх педагогів. Звернення до філософської теорії цінностей у контексті педагогіки дозволяє розглядати зміст і структуру педагогічної освіти як сферу суб'єкт-об'єктних і міжсуб'єктних ставлень, де знання, викладач і студенти об'єднуються ціннісним ставленням до дійсності» [5, 304].

Отже, йдеться про те, що процес професійної підготовки майбутнього фахівця має передбачати освоєння системи знань, формування і розвиток умінь та навичок їх застосування у професійному середовищі, в якому він відіграє провідну роль та відображає власні світоглядні принципи, загальнолюдські та професійні цінності і ставлення.

У нашому дослідженні важливо наголосити на функціях, які виконує педагогічна аксіологія. Серед них дослідники виокремлюють змістотвірну оцінювальну, орієнтувальну, нормативну, регулювальну, контролювальну [11], адже «основоположні поняття і принципи педагогічної аксіології складають одну із методологічних підвалин сучасної педагогіки, дозволяючи розглядати виховання-освіту-навчання як соціально

ціннісно-смысловий феномен, який знаходить своє відображення в основних ідеях ціннісно-смыслового універсуму педагогіки як науки і мистецтва» [12, 260].

Щодо характеристики змістотвірної функції, то слід наголосити на інтеграції змістового та операційного компонентів освіти, що сприяє забезпеченню можливостей для когнітивної ініціативи. Погоджуємося, що ця функція «реалізується через актуалізацію змісту процесу, об'єкта, виділення конкретних факторів і положень, критичне усвідомлення інформації, розуміння змісту, інтеріоризація цінностей, реалізацію набутого змісту» [11, 109].

Оцінюючу функцію педагогічної аксіології вбачаємо у формуванні у здобувачів освіти – майбутніх педагогів – умінь і навичок, необхідних для формування об'єктивної оцінки та суджень про навколишню дійсність, життєдіяльність у суспільстві, розуміння сутності загальнолюдських та професійних цінностей.

Орієнтуюча функція педагогічної аксіології полягає у здатності сучасного фахівця формувати системну ієрархію цінностей, визначати пріоритети в особистісному та професійному розвитку, професійній діяльності та життєдіяльності у суспільстві. У цьому контексті доцільно представити приклади, які наводить А. Євтодюк [4]. Автор зазначає: «пріоритетний смисл людського життя визначається вибором однієї з позицій: гуманізм – служіння людям; перфекціонізм – особистісне самовдосконалення; корпоратизм – належність до референтних груп; прагматизм – орієнтація на успіх; гедонізм – отримання задоволення» [4, 13].

Щодо нормотворчої функції педагогічної аксіології, то вона «узаконює» складові компоненти аксіосфери педагога, вихованця, системи їх взаємостосунків, які є свого роду ціннісним зразком, «камертоном» системи навчання і виховання» [11, 110]. Такі ж погляди представлені у праці А. Євтодюк: «Цінності – це результат визначення якостей і властивостей предметів, явищ та процесів, що задовольняють потреби і прагнення людей, сприяють самореалізації їх у всіх сферах життєдіяльності. Найбільш дієвим засобом опанування молоддю цих цінностей є освітньо-виховний процес. На рівні окремого індивідууму аксіологічний підхід спрямовує педагогічний процес на пошук і втілення на практиці оптимальних шляхів передачі особистості актуальних суспільних цінностей» [4, 12].

Характеризуючи регулюючу функцію педагогічної аксіології варто наголосити на тому, що вона реалізується за допомогою використання механізмів спрямування поступу в освітній галузі та системи освіти на засадах гуманізму, демократизму, загальнолюдських цінностей, а також права людини на неперервний розвиток, самовираження та творчість. Усе перелічене має важливе значення як для неперервного розвитку самого педагога, так і для всебічного розвитку здобувачів освіти.

У контексті нашого дослідження варто виокремити загальнолюдські та професійні цінності, що є важливим компонентом професійної компетентності сучасного фахівця. Передусім зауважимо, що науковці по-різному трактують поняття «цінності». О. Ямницький та А. Ямницький обґрунтовують доцільність розгляду цінностей у різних репрезентаціях. Серед них виокремлюють:

«а) цінність як суспільний ідеал – узагальнене уявлення про вдосконаленість у різних сферах суспільного життя;

б) як предметне втілення у вигляді витворів матеріальної і духовної культури або людських вчинків, що віддзеркалюють певні ціннісні ідеали (етичні, естетичні, правові, політичні, освітні і т. ін.);

в) мотиваційні структури особистості і насамперед особистісні цінності, що виступають як внутрішні носії соціальної регуляції, закріплені в структурі особистості» [15, 35].

Дослідники тлумачать поняття «цінність» крізь призму професійної діяльності та поділяють їх на «групові цінності (ідеї, концепції, норми, які регулюють і спрямовують педагогічну діяльність у межах певних освітніх інститутів), особистісні цінності (соціально-психологічні утворення, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, настанови та інші світоглядні характеристики особистості, що у своїй сукупності складають систему його ціннісних орієнтацій) та соціальні цінності» [15, 35].

Дослідники Т. Белан та Н. Носовець виокремлюють цінності-знання, цінності-взаємини, цінності-уміння. Дослідники зазначають, що «цінності-знання орієнтовані на розкриття змісту предметно-теоретичних, психолого-педагогічних, методичних знань в процесі теоретичної професійної підготовки, до них відносяться знання науково-теоретичних основ навчальних дисциплін, знання провідних ідей і закономірностей педагогічного процесу в закладі загальної середньої освіти, знання психології вихованців тощо» [1, 131]. Щодо характеристики цінностей-взаємин, тут пріоритетним є «розкриття значення і сенсу взаємовідносин як основного механізму функціонування цілісної педагогічної діяльності і включають ставлення майбутніх учителів до учнів, до себе, до інших учасників педагогічного процесу» [1, 131]. Не менш важливе значення науковці відводять цінностям-умінням, які трактують, як такі, що «орієнтовані на розкриття змісту вимог педагогічної системи до майбутнього вчителя як такого, що має пряме відношення до формулювання педагогічних завдань, до планування педагогічної діяльності, до вибору ефективних засобів, форм і методів її реалізації, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічній системі» [1, 131].

До цієї класифікації, на наше переконання, варто додати ще й цінності-цілі («що розкривають значення й смисл цілей професійної діяльності»), а також цінності-засоби («що розкривають значення способів і засобів здійснення професійної діяльності») та цінності-якості («які розкривають значення й сенс властивостей особистості фахівця, що виявляються в спеціальних здібностях (здатність до творчості, до проектування власної діяльності й передбачення її результатів)», що їх характеризують у своїй праці Г. Мешко та О. Мешко [10, 97].

Слушною є теза, висловлена Л. Клеценко: «оскільки формування ціннісних орієнтацій, тобто характер відношення фахівця до свого життя, професійних обов'язків і уявлення про цінності обумовлюється спрямованістю потреб і інтересів, то однією з істотних умов поступального розвитку суспільства та зміцнення держави є необхідність узгодження його особистісних інтересів з суспільними та загальнолюдськими» [7, 439].

Висновки

Отже, у статті представлено аналіз трактування основних понять дослідження проблеми застосування аксіологічного підходу у підготовці майбутніх фахівців за різними спеціальностями. Охарактеризовано компетентність як комбінацію та інтеграцію знань, умінь і навичок професійних цінностей і ставлення фахівця, що необхідні для повноцінної реалізації у професійному середовищі та забезпечення високої якості професійних послуг. Подано трактування таких основних понять, як аксіологія, педагогічна аксіологія, аксіологічний підхід, цінності. Зроблено висновок про те, що процес професійної підготовки майбутнього спеціаліста має передбачати освоєння системи знань, формування і розвиток умінь та навичок їх застосування у професійному середовищі, в якому він відіграє провідну роль та відображає власні світоглядні принципи, загальнолюдські та професійні цінності і ставлення.

Виокремлено та охарактеризовано основні функції педагогічної аксіології: змістотвірну, оцінювальну, орієнтувальну, нормативну, регулювальну,

контролювальну, а також цінності-цілі, цінності-знання, цінності-взаємини, цінності-уміння, цінності-засоби, цінності-якості.

Сформовано висновок про те, що аксіологічний підхід у підготовці сучасного фахівця, формування загальнолюдських та професійних цінностей як одного із ключових компонентів у структурі професійної компетентності становлять інтерес дослідників, що відображено у значній кількості наукових публікацій.

До перспектив подальших наукових досліджень відносимо дослідження та обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх фахівців в умовах університетської освіти.

Список використаних джерел

1. Белан Т. Г., Носовець Н. М. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів технологій. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. Вип. 4. С. 130-133.
2. Верховна рада України. Закон України «Про освіту». 2017. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь, 1997.
4. Євтодюк А. В. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України. *Педагогічний пошук*. 2014. Вип. 2. С. 12-15.
5. Калюжна Т. Г. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя: аксіологічний підхід. *Гілея*. 2016. Вип. 110. С. 304-306.
6. Кива В. Ю. *Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності викладачів системи військової освіти у процесі дистанційного навчання*. (Дисертація д-ра філософії: спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки). Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Інститут інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України, 2020.
7. Клеценко Л. В. Аксіологічна складова як необхідний компонент професійної компетентності педагога. *72-га наукова конференція професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету, присвячена 90-річчю Національного Університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»: тези*. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. Т. 2. С. 439-441.
8. Лисиця Н. М., Ус М. І. Переваги та недоліки соціального партнерства. *Актуальні питання освіти і науки: збірник наукових статей, матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції*. Харків: ХОГОКЗ, 2016. С. 245-251.
9. Мамчур Є. А. *Аксіологічний підхід в системі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови*. 2013. Взято з: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/6406/1/Mamchur%20Y.%20Aksiologichniy_pidhid.pdf
10. Мешко Г. М., Мешко О. І. Професійні цінності майбутніх учителів у координатах сталого розвитку суспільства. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 97-99.
11. Мукомел С. А. Педагогічна аксіологія як наука про цінності освіти. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2008. Вип. 126. С. 108-113.
12. Онищенко В. Д. *Фундаментальні педагогічні теорії: монографія*. Львів: Норма, 2014.
13. Фрицюк В. А. Аксіологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Актуальні питання освіти і науки: збірник*

- наукових статей, матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. Харків: ХОГОКЗ, 2016. С. 460-463.
14. Цюняк О. П. Система професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності. (Дисертація д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти). Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020.
 15. Ямницький О. В., Ямницький А. В. Категорія «цінності» у психологічному вимірі. *Наука і освіта*. 2013. Вип. 4. С. 34-37.
 16. Beuchel P., Ophoff J. G., Cramer C., Hautzinger M. Promoting occupational health and teaching quality: The impact of a mindfulness intervention in teacher training. *Teaching and Teacher Education*. 2022. Issue 114. 103703.
 17. Hartman R. S., Ellis A. R., Edwards R. B. *The knowledge of good: Critique of axiological reason*. Brill, 2021.
 18. Mukan N., Fuchyla O., Ihnatiuk H. Constructivist approach in a paradigm of public school teachers' professional development in Great Britain, Canada, the USA. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2017. Vol. 7. Issue 2. P. 7-12.
 19. Siqueira F. Q., Freitas L. B. D. L. Teacher training and essential values for education in a democratic society. *Psicologia Escolar e Educacional*. 2022. Issue 26. Retrieved from: <https://www.scielo.br/j/pee/a/6nmfzNRdJwFrXjLNdYpXr5w/?format=pdf&lang=en>